

LOCUL RELIGIEI ȘI AL CONȘTIINȚEI
NAȚIONALE ÎN ȘCOALA PRIMARĂ
ROMÂNESCĂ A SECOLULUI AL XIX-LEA
ȘI ROLUL ȘCOLII PRIMARE ÎN
REALIZAREA MARI UNIRI

Ps. dr. Daniel-Adrian NEAGU

Director editorial, Editura Viața și Sănătate

Prof. log. Gabriela-Alina NEAGU

CMBRAE

Abstract: The Place of Religion and Patriotism in 19th Century Romanian Primary School and the Role of School in the Great Union (1918)

The Romanian primary School of the 19th century would shape the perspective and life principles of those who would live at the beginning of the twentieth century. Romanian education became general and compulsory in the year 1838, but the first significant results began to appear much later. At first, first lessons and textbooks, were central to the spreading of Religious education, but slowly national elements would gradually replace the religious ones. However, we believe that these two elements helped crystallize a Romanian perspective of their present-day realities and in turn would lead, when with the favourable geo-political context, to the realization of the Great Union (1918). The idea of the Union and the joy with which Romanians participated in it, are also an effect, even if not an exclusive one, of the 19th century's primary education.

Keywords: education, religion, national elements, textbooks, lessons, mentality, Great Union, primary school, 19th century, church

Introducere

Școala primară românească a secolului al XIX-lea, în ciuda limitărilor și neputințelor ei, va fi locul în care copiii românilor vor învăța primele noțiuni despre lumea din jurul lor, despre viață, despre istoria lor și despre

felul în care trebuiau să se raporteze la noțiunea de stat și autoritate. Fără a exagera, nu putem să nu observăm că cei ce vor participa activ la realizarea Marii Uniri, fie prin vot fie prin prezență, au fost în majoritate elevii școlii primare a secolului al XIX-lea. Tocmai de aceea credem că este util să observăm care au fost bazele învățământului primar românesc din această perioadă și în ce măsură informațiile transmise prin dascăli și prin cărți au contribuit și la realizarea unei conștiințe naționale românești care s-a manifestat atât de evident în realizarea marelui eveniment din 1918.

La începutul secolului al XIX principala formă de învățământ erau școlile organizate pe lângă mănăstiri. Ele aveau în mod evident un conținut aproape exclusiv religios, și erau organizate nu doar pentru instruirea tinerilor doritori de carte ci și pentru ca biserica să aibă oficanți. Creșterea interesului pentru carte a dus deci implicit la înmulțirea numărului clericilor, pentru Țara Românească, G.D. Iscru afirmă că: „În tot principatul în 1835 erau 9065 de preoți și diaconi, la aproape 3000 de așezări rurale”¹.

Momentul cheie pentru dezvoltarea învățământului primar românesc a fost însă etatizarea sa în anul 1838, anul școlar 1838-1839 fiind primul an de învățământ obligatoriu și general pentru Moldova și Țara Românească². Evident acest prim pas a fost urmat de o întreagă serie de legi și reforme nesfârșite, de critici și laude, de stângăcii și momente semnificative, dar va fi totuși un drum deschis în mod ireversibil spre dezvoltare. Totuși ca să nu ne facem iluzii prea mari despre succesul școlilor primare, ar trebui să amintim aici o afirmație a lui Ștefan C. Michailescu din anul 1888: „34-38% dintre dascăli aveau studii cu totul inferioare putinței de a fi un modest dascăl primar... În Wurtemberg e sută în sută numărul celor ce știu carte, în Saxonia 98, în Prusia 97, în Belgia 87, în Olanda 81, în Anglia 80, în Franța 79, în Rusia 0,5... Noi stăm ceva mai bine, avem 10 și 11 procente și prin urmare 90% de inalfabeți.”³ Totuși trebuie să recunoaștem că acest procent de 10-11% nu reprezintă numărul celor ce au trecut prin școală, ci al celor ce au finalizat cel puțin primele 4 clase primare și care, la finalul lor, au învățat să scrie și să citească.

1 G.D. Iscru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea sec. al XIX-lea*, București, 1971, p. 23.

2 Conform prevederilor din Regulamentul Organic ce stipula la Cap. VIII, secția 4, art.364: „Învățătura publică trebuie asemenea a fi obiectul privegheerii stăpânirii, ca creșterea tinerilor să fie întemeiată pe începuturile celui mai sănătos moral”.

3 Ștefan C. Michailescu, *Încercări critice asupra învățământului nostru primaru*, București, 1888, p.53-54.

Faptul că școala era obligatorie, că oricine putea urma cursurile ei, că un număr mare de copii i-au trecut pragul, chiar dacă nu au reușit să finalizeze cele 4 clase primare sunt totuși realizări ce nu ar trebui ignorate.

Elemente de educație religioasă în școala primară românească a secolului al XIX-lea

În circulara pentru organizarea învățământului primar din 14 ianuarie 1938 se precizează: „În fieșcare sat se va ținea pe lângă preot și un cântăreț, care... va fi dator să învețe pe copii satului carte și cântări.”⁴ Este important de observat cele două mențiuni legate de *cine* și de *ce* trebuia predat în școala primară – învățătorul era „un cântăreț” evident un cântăreț bisericesc de vreme ce trebuia să fie „lângă” preot, și el trebuia să îi deprindă pe copii la „carte și cântări”, o referire la cântările religioase. Nu trebuie să uităm rolul cântului în liturgica ortodoxă, ceea ce face și mai evident accentul pe instruirea religioasă. În privința manualelor Eforia Școalelor, instituția ce se ocupa de bunăstarea acestor instituții atât de fragile, s-a străduit să le pregătească în anii care au urmat, și să se asigure că ele ajung și la elevi. „Asemenea manuale, destinate școlărilor săteni au fost: manual de silabism, caligrafii – mici pentru începători, mari pentru avansați, manual de rugăciuni, manual de catehism, culegere din Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament, aritmetica.”⁵ Așa cum se poate observa cu ușurință, cele mai multe manuale au un conținut religios exclusiv. Din păcate, în inventarele școlilor primare din acea vreme, nu găsim exemplare din Vechiul sau Noul Testament, ceea ce înseamnă că elevii trebuiau să se mulțumească doar cu informațiile din cărți. Totuși răspândirea edițiilor integrale sau parțiale ale Bibliei în limba română de la sfârșitul secolului al XIX-lea sau de la începutul secolului al XX-lea poate fi pusă și pe seama acestui interes pentru textul sacru născut din materiile școli primare.

Intenția celor ce au susținut în acea vreme școlile primare era clar una legată de instruirea religioasă: „prin învățăturile de religie și de căsnicie ce li se vor da într-aceste școli, locuitorii de prin sate se vor deprinde de mici a fi mai buni creștini, a avea iubire de cinste, a se apăra de felurite

4 Citat în G D Iscriu, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, Editura didactică și pedagogică: București, 1975, p. 29.

5 G D Iscriu, *Contribuții privind învățământul la sate*, p. 55.

iresuri și a fi mai muncitori.”⁶ Sau dacă îl cităm pe Costa-Foru, directorul Eforiei Școlilor: „Datoria principală a unui învățător sătesc este de a fortifica în școlari simțământul religios și ale întipări în animă datoriile omului către semenii săi, către părinți și guvern, în fine, a le insufla ideea ordinii, care este o condițiune necesară pentru existența lumii.”⁷

Programele școlare vor purta această marcă a instruirii preponderent religioase, modelul fiind cumva împrumutat și din modelele țărilor europene unde mulți dintre liderii de opinie din vremea aceea studiașeră. Totuși această preocupare constantă pentru teme religioase nu a născut pentru moment nicio trezire religioasă națională semnificativă, și nici nu a condus la noi spre un soi de reformă religioasă. Pe plan local școlile sufereau atât din pricina condițiilor de lucru foarte proaste cât și datorită conflictelor ce apărea fie între dascăl și preot fie între dascăl și boier. Vorbind despre aceste stări de lucruri M. E. Mihăescu spunea: „te cuprinde o groază, un cutremur, când vezi o șandrama tupilată, ca cea mai ordinară cocină, și când gândești că acolo se pregătesc viitorii cetăe țeni.”⁸ Concluzia lui Spiru Haret este deci foarte corectă aici: „școalele funcționează în condițiuni așa de rele, încât, a lăsa lucrul să meargă tot așa înseamnă a ucide învățământul nostru cu totul.”⁹

Dar dacă școala trebuia să fie, conform spuselor lui Melidon, unul dintre cei mai apreciați pedagogi ai vremii sale, „o a doua biserică”¹⁰, înseamnă implicit că lipsa de interes pentru școala primară arăta și o lipsă de interes pentru biserică și pentru mesajul și misiunea ei.

De la sentimentul religios la sentimentul național

Mirela Luminița Murgescu, observă foarte corect că, spre finalul secolului al XIX-lea, modelul ideal al educației se mută de la „bunul creștin” la „bravul român.”¹¹ Lucrul acesta se poate observa atât în felul în care sunt organizate programele școlare cât și în conținutul manualelor. Să nu uităm totuși că de la momentul 1838, societatea românească trecuse prin

6 V. Urechia, *Istoria școalelor*, Vol II, p. 26.

7 Gh. N. Costescu, *Contribuții la istoria învățământului primar*, București, 1937, p. 79.

8 M. E. Mihăescu, *Voici lumină?*, Focșani, 1892, p. 24.

9 Gh. N. Costescu, *Contribuțiuni la Istoria învățământului primar*, București, 1937, p. 103.

10 G. R. Melidon, *Manualul Învățătorului, sau Elemente de pedagogie practică*, București, 1874, p. 108.

11 Mirela-Luminița Murgescu - *Între „bunul creștin” și „bravul român”*, A 92, Iași, 1999.

câteva schimbări semnificative, începând cu Revoluția pașoptistă, apoi continuând cu Unirea mică din 1859, apoi cu înscăunarea unui prinț străin, și culminând cu declararea și apoi obținerea independenței față de Turcia în 1877-78. Toate acestea au marcat profund societatea românească și au adus în prim plan mai mult ca niciodată până atunci ideea de națiune și de unitate națională. Iar școala era un mijloc excelent de a forma și de a uniformiza conștiința națională. Tocmai de aceea Spiru Haret, Ministru al Instrucțiunii Publice, declara la 6 iulie 1904: „Istoria națională este cel mai însemnat dintre toate învățămintele căci prin ea vom putea înălța sufletul românilor.”¹² Iată deci cum „sufletul” nu se mai înalță prin religie ci prin „istoria națională.”

Lucrul acesta poate fi analizat și prin felul în care vor evolua programele școlare dar și în ponderea pe care materiilor religioase le vor avea în aceste programe.¹³ Un alt lucru ce trebuie observat este accentul care se pune pe educația religioasă confesional-ortodoxă, ce va deveni treptat un mijloc de a sprijini ideea națională. Spre finalul secolului al XIX-lea legea învățământului va ajunge să afirme: „învățământul religiei creștine ortodoxe face parte integrantă din programa învățământului primar și secundar”¹⁴ ceea ce îi va face pe unii parlamentari să se întrebe dacă nu cumva acesta va constitui o provocare pentru respectarea libertății de conștiință a celor ce nu proveneau din familii ortodoxe.

Concluzii

Școala primară românească a secolului al XIX, a fost un instrument paradoxal pe care statul l-a folosit pentru educarea conștiinței locuitorilor din Principatele române. Pe de-o parte, lipsa unor rezultate măsurabile semnificative par să lase impresia unei alte forme fără fond. Pe de altă parte, ar trebui să nu minimalizăm faptul că școala primară a fost primul mediu în care copii de atunci au învățat despre credință și națiune. Dezvoltarea conștiinței naționale care a dus la Marea Unire din 1918 a fost deci și rezultatul acestor începuturi aparent destul de modeste ale școlii

12 citat în Gh. N. Costescu, *Contribuții la istoria învățământului primar*, p. 115.

13 Pentru o analiză detaliată vezi Daniel-Adrian Neagu, *Educația religioasă în școala primară românească a sec.al XIX-lea, lucrarea de disertație, masterat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, nepublicată.*

14 Andre Vizanti, *La reforme de l'enseignement public en Roumanie, Librairie Satchek: Bucharest*, p. 90.

primare românești. Pe de altă parte, nu putem să nu observăm că Unirea a fost un demers al tuturor confesiunilor religioase din țările române, fiind unul dintre puținele momente în care toți creștinii și-au dat mâna pentru a realiza un obiectiv național major. Iar perspectiva acesta a fost credem și ea, rodul unei educații religioase care nu unise ideea că a fi român înseamnă a avea o singură confesiune religioasă. Pe un alt plan, putem considera că efervescența religioasă din prima jumătate a secolului al XX-lea poate fi și ea un efect al educației religioase din școala primara a acelor vremuri. Chiar dacă aparent neobservate aceste influențe vor continua să își facă simțită prezența în evoluția societății românești din anii ce vor urma, analiza lor detaliată fiind încă un subiect ce merită poate mai multă atenție decât i s-a acordat până acum.

Bibliografie selectivă

- ✦ Costescu, Gheorghe. *Contribuții la istoria învățământului primar*, București, 1937.
- ✦ Iorga, Nicolae. *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- ✦ Iscriu, Gheorghe. *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea secolului al XIX-lea*, Editura didactică și pedagogică, București, 1975.
- ✦ Maiorescu, Titu. *Discurs asupra reformei instrucțiunii publice rostit în Senat*, București, 1891.
- ✦ Melidon, George Radu. *Manualul învățătorului sau elemente de pedagogie practică pentru usul școalelor populare*, București, 1874.
- ✦ Michailescu, Ștefan. *Încercări critice asupra învățământului nostru primaru*, București, 1888.
- ✦ Mihăescu, M. E. *Voiți lumină? Scurte priviri asupra școalelor rurale*, Focșani, 1892.
- ✦ Murgescu, Mirela-Luminița. *Între „bunul creștin” și „bravul român”*, A 92, Iași, 1999.
- ✦ Neagu, Daniel-Adrian. *Educația religioasă în școala primară românească a sec.al XIX-lea*, lucrarea de disertație, masterat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, nepublicată.
- ✦ Neagu, Daniel-Adrian. *Istoria Biserici Adventiste din România și impactul ei asupra societății românești, 1870 – 1932*, teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, nepublicată.
- ✦ Urechia, V. A. *Istoria Școalelor de la 1800-1864*, București.
- ✦ Vizanti, Andre. *La reforme de L'enseignement public en Roumanie*, Librairie Satchek, Bucharest.